CZU:811.135.1’342
ORCID:0000-0002-0725-4893

Galaction VEREBCEANU

Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

STUDIU LINGVISTIC ASUPRA MANUSCRISULUI *SANDIPA*[1]. FONETICA (2)

A linguistic research on the *Sandipa* manuscript. Phonetics (2)

Abstract: The phonetic peculiarities of the popular writing entitled *Sandipa* are analyzed (Rom. Ms. 824, dated in 1798 and kept at the State Library of Russia, Moscow). Phonetic phenomena are examined in terms of vocalism and consonantism.
Keywords: consonant, diphthong, consonant group, phonetics, vowel, hiatus vowel.

Rezumat: Sunt analizate particularitățile fonetice ale scrierii populare intitulate *Sandipa* (ms. rom. 824), datat în 1798 și păstrat la Biblioteca de Stat a Rusiei, Moscova). Fenomenele fonetice sunt examinate sub raportul vocalismului și consonantismului.
Cuvinte-cheie: consoană, diftong, grup consonantic, fonetism, vocală, vocală în hiat.

Scopul cercetării de față este de a prezenta principalele caracteristici fonetice ale manuscrisului anunțat în titlu, faptele de limbă urmând să fie examinate din punctul de vedere al vocalismului și consonantismului.

VOCALISM

a

Fenomenul trecerii lui *a* neaccentuat la *ă*, întâlnit frecvent în textele vechi românești (vezi ILRL, 1997, p. 87), inclusiv în cele din epoca elaborării manuscrisului despre care discutăm (vezi ILRL, 1997, p. 293), este bine reprezentat în *Sandipa*: *b***ă***cal*(*ul*, *lui*) (29^{v}-3[2], 30^{r}-2), *b***ă***laur* (43^{v}-2, 44^{r}), *m***ă***car* (91^{r}), *m***ă***car că* (20^{v}, 51^{r})

[1] Textul copiei *Sandipa* a fost publicat, pentru prima dată, integral, în formă de ediție critică (vezi Verebceanu, 2017, p. 35-55; 67-89; 113-130), urmat de două studii: primul cercetează diverse aspecte filologice (vezi Verebceanu, 2019, p. 49-63), al doilea analizează particularitățile grafiei chirilice (vezi Verebceanu, 2020, p. 93-102).

[2] Pentru economie de spațiu, numărul de atestări ale fenomenului-tip analizat mai mare de unu este indicat – aici și în continuare – de cifra respectivă, precedată de cratimă (1^{r}-2, 2^{r}-3 etc.).

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

în *z**ă**dar* (68[r]), *z**ă**har*(*ul*) (29[v]-2, 30[r]), dar este menținut în *z**a**har*(*ul*) (30[r]-2), și *m**a**car* (55[r]). *a* posttonic etimologic este păstrat în cele 86 de apariții ale cuvântului de origine neogreacă *dascal* (și derivatele): *dasc**a**l*(*ul, lui*) (2[r]-2, 75[r], 87[v]-2, 91[v]-5 etc.), *dasc**a**le* (87[v], 96[v] etc.); cf. însă *dăsc**ă**lie* (72[r])[3].

ă

La fel ca în textele aparținând perioadei vechi, evoluția lui *ă* protonic la *a* este rarisimă, general fiind fonetismul cu *ă* nemodificat, oricare ar fi vocala din silaba următoare, un *a* tonic: *b**ă**rbat* (24[r]), *c**ă**lare* (96[r]), *l**ă**sa* (48[v]), *p**ă**catul* (60[v]) sau o altă vocală accentuată: *b**ă**trân* (9[v]), *p**ă**mânt* (15[v]), *p**ă**dure* (32[r]), *s**ă**nătos* (65[v]) cf. însă, o dată, *b**a**rbatului* (17[v]).

Fenomenul conservării lui *ă* în poziție neaccentuată este o caracteristică a textului cercetat: *au bl**ă**stămat* (37[r]), *bl**ă**stămate* (55[v]), *n**ă**dejde* (3[r]), *n**ă**dăjduiescu* (53[r]), *p**ă**rete*(*le*) (99[r], 99[v]), *p**ă**reți* (100[r]), *m-am sp**ă**riet* (16[r]), *s-au sp**ă**riet* (37[v]), fără a se înregistra exemple cu *ă* > *e*.

Dintre fonetismele *fămeie* și *femeie*, sunt consemnate doar șase exemple cu *ă* etimologic trecut la *e*: *f**e**meia* (33[v], 83[r]-3), *f**e**meie* (83[r]) și derivatul *f**e**meiască* (91[r]).

ă etimologic nu a fost conservat în *a privi*. Unica atestare a verbului, ce a cunoscut fazele *ă – e – i*, este notată în forma *pr**i**vesc* (37[r]).

ă final etimologic este păstrat fără excepție în prepoziția *către* (2[v]-3 etc.). Cuvântul *lacrimă* înregistrează șapte ocurențe, două cu *ă* păstrat: *lacr**ă**mi*(*le*) (21[v], 37[r]), restul exemplelor revenind lui *ă* trecut la *i*: *lacr**i**mi*(*le*) (19[v], 34[v], 36[v], 37[r], 51[v]).

Conservarea lui *ă* aton se constată fără deosebire și în cele trei exemple ale verbului *a ridica*: *r**ă**dică* (1[v], 28[v], 42[r])[4].

Evoluția lui *ă* etimologic la *o*, cauzată de o asimilare vocalică, se întâlnește fără excepție în cele 12 atestări ale lui *folos* (și derivatele): *f**o**los*(*ul*) (5[r], 9[r], 87[v]), (*nu pute*) *f**o**losi* (44[r]), *să f**o**losesc* (37[v]) etc., în *norocul* (5[r]), *norod* (72[r]) și (*a*) *să zăb**o**vi* (24[r], 30[r]); cf. *s-au zăb**ă**vit* (24[v]). Fonetismul etimologic este păstrat și în singura atestare a lui *a locui*: *l**ă**cuiește* (100[v]).

ă etimologic este conservat în *a mulț**ă**mi* (92[v]) și *mulț**ă**mită* (58[v], 92[v], 93[r]-2).

e

Dator (92[v]), cu *e* > *a*, majoritar pentru scrierile literare din Moldova (vezi Gheție, 1975(a), p. 102; ILRL, 1997, p. 296), este singura apariție în text.

Vocala etimololgică *e* nu a trecut la *ă* în formele cuvântului *Dumnezeu*, fenomen prezent odinioară în documentele moldovenești, dar și în prezent

[3] Teoretic, nu este exclus însă consemnarea stadiului intermediar *î*, întrucât forme de felul *râdica* au fost înregistrate în epocă, inclusiv în Moldova (vezi ILRL, 1997, p. 295).

[4] Valoarea lui *u* în poziție finală este obiectul unor discuții controversate (vezi Iordan, 1959, p. CXXIII-CXXIV; Rosetti, 1978, p. 645-647; Gheție, 1971, p. 493-496; Rosetti, 1972, p. 167-169; Gheție 1972, p. 309-311).

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

în graiul din Moldova de nord (vezi Gheție 1975[1], p. 103). Textul înregistrează peste tot, **în** număr de 36 de atestări, doar forme cu *e* conservat: *Dumnezeu*(*l*) (1^{v}-2, 41^{r}-2, 54^{r}-3 etc.), *Dumnezeule* (28^{v}).

Același fonetism etimologic se atestă în formele verbului *a lepăda*: ***l**epăda* (23^{r}, 63^{v}), ***l**epădam* (23^{r}), trecerea lui *e* la *ă* nefiind caracteristică nici vechilor texte literare din Moldova, nici graiului de astăzi din regiunea respectivă (vezi Gheție, 1975(a), p. 103).

Acceptând originea latină a lui *străin*, exprimată cu o anumită probabilitate de Ovid Densusianu (vezi Densusianu, II, 1961, p. 72) și susținută de Ion Gheție (vezi Gheție, 1975(b), p. 175-182; vezi, de asemenea, și ILRL, 1997, p. 90, 296), textul înregistrează forma cea mai veche, cu *e* etimologic conservat, curentă în textele moldovenești din epocă (vezi Gheție, 1975(a), p. 104): *str**e**in*(*ul*) (38^{v}, 62^{r}-2, 68^{r}-2, 86^{r}-2, 90^{v} etc.), *str**e**ini*(*i*) (52^{r}, 54^{r}), *înstr**e**inat* (62^{v}), *să înstr**e**ină* (61^{r}). Doar într-un singur caz apare notată forma *str**i**ine* (11^{v}), cu *e* > *i*, fonetism răspândit mai ales în textele muntenești din aceeași epocă (vezi ILRL, 1997, p. 296).

Cuvântul *a se mira* cunoaște în exclusivitate forma normală cu *e*, prezentă mai ales în textele din Moldova (vezi ILRL, 1997, p. 296): *mă m**e**r* (42^{v}), *să m**e**ra* (7^{r}, 11^{v}, 32^{r}).

Fenomenul evoluției lui *e* medial aton la *i* sau conservarea vocalei etimologice necesită o analiză separată, pornindu-se de la două serii de cuvinte (vezi Gheție, 1975(a), p. 105-108; ILRL, 1997, p. 89-90, 297-298).

În prima categorie, luând în considerare atestările din text, au fost incluse cuvinte ca *citi*, *dimineață*, *inimă*, *întuneric*, *nimic*, *nimeri*, *niște*, *pricepe*, trecerea lui *e* la *i* datorându-se unor „asimilări sau disimilări vocalice” (ILRL, 1997, p. 297). Iată cum acestea apar notate în textul *Sandipa.* Cuvintele *dis-de-dimineață*, cu forma *diz-d**i**mineață* (26^{v}, 31^{r}, 56^{r}, 69^{r}) și *dez-d**i**mineață* (99^{r}); *in**i**mă* (*a*) (35^{r}-2, 60^{v}, 77^{v}, 96^{r}-3 etc.); *întuneric*, scris în forma învechită (*pin*) *tuner**i**c* (52^{r}-2), *nimic*, înregistrat în varianta ***n**imică* (8^{v}, 14^{v}-3, 64^{v}, 91^{v} etc.); ***ni**ște* (12^{v}, 55^{v}, 68^{v}, 98^{r} etc.); *nu pr**i**cep*(*u*) (15^{r}, 28^{v}, 57^{r}, 62^{r}), (*am*, *au*) *pr**i**ceput* (9^{r}, 75^{v}), *să pr**i**cepu* (30^{r}) etc. probează evoluția, fără excepție, a lui *e* aton etimologic la *i*. Transformarea nu a avut loc însă în verbul de origine slavonă *a citi*, și în derivate, în care fonetismul etimologic a fost conservat fără deosebire: *c**e**ti* (14^{r}), *vei c**e**ti* (89^{v}), *să c**e**tească* (14^{r}), *c**e**titoriu*(*l*) (97^{v}-4, 98^{r}, 99^{v}-2), iar verbul *a nimeri* înregistrează forme alternante*: au n**e**merit* (37^{r}, 47^{r}, 99^{r}) și *n**i**meri* (98^{v}).

A doua categorie include mai multe cuvinte în care trecerea lui *e* medial aton la *i* „este consecința unei evoluții spontane a lui *e* și este caracteristic textelor scrise în zonele unde se vorbea subdialectul nordic” (ILRL, 1997, p. 297). În această serie de cuvinte, fonetismele cu *e* etimologic sunt concurate de cele cu *e* > *i*. Exemplele fiind numeroase, ne limităm doar la unele din ele, în fruntea perechilor aflându-se cuvintele cu mai multe ocurențe. Bunăoară, (*cu*) *ad**e**vărat* (9^{r}, 12^{r}, 15^{v} etc.) ~ (*cu*)

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

adivărat (32^{v}, 49^{r}, 57^{v}); *adevărul* (13^{r}, 35^{v}, 55^{v} etc.) ~ *adivărul* (19^{v}, 29^{v}); *amestică* (21^{v}, 87^{v}), *să amestice* (70^{r}) ~ *să amestecă* (87^{v}); *cuvintele* (8^{v}, 37^{v}, 47^{r}, 70^{v}, 90^{v}, 91^{r}) ~ *cuvintile* (35^{v}, 36^{r}, 57^{v}, 86^{r}); *deplin* (2^{r}, 2^{v}-2, 4^{r}, 47^{r}, 82^{r}, 92^{v}) ~ *diplin* (3^{r}); *să te dizmerzi* (9^{v}, 38^{r}), *să mă dizmerdu* (71^{r}) ~ *dezmerdare* (9^{v}); *dovedi* (43^{v}), *au dovedit* (33^{r}) ~ *să mă dovidească* (65^{r}); *ficior*(*ul*, *ului*) (26^{v}-2, 27^{v}, 28^{r}-2, 31^{r} etc.) ~ *fecior*(*ul*, *lui*) (28^{r}, 31^{v}-2, 57^{v}, 96^{r} etc.); *naștire* (1^{r}, 5^{r}, 97^{v}, 100^{r}-2) ~ *naștere* (97^{r}); *peștile* (63^{v}, 64^{r}-3, 66^{v}) ~ *peștele* (65^{r}); *va veni* (4^{v}), *vom veni* (5^{v}) etc. ~ *vini* (8^{r}, 17^{v}), *vinisă* (79^{v}); *videm* (100^{r}), *videț* (65^{r}), *vide* (21^{v}, 27^{r}), *voi vide* (57^{v}), *vei vide* (3^{r}, 4^{v}, 5^{r}, 48^{v}, 79^{v}, 93^{v}), *vor vide* (95^{r}) ~ *va vede* (18^{r}).

În alte situații, prioritate se dă exclusiv cuvintelor cu *e* trecut la *i*: *să adiminească* (9^{v}), *faptile* (50^{v}, 71^{v}), *galbini* (*i*) (34^{r}-2, 34^{v}, 40^{v}, 88^{r}), *laptile* (75^{v}-4, 76^{v}), *prietini*(*i*) (67^{v}, 70^{r}, 76^{r}, 85^{r}-2), *prietină* (49^{v}-2), *soarile* (55^{r}), *trii* (46^{r}, 48^{r}, 78^{v}, 91^{v} etc.).

Fenomenul închiderii lui *e* final aton la *i* este oarecum identic cu cel descris mai sus. Fonetismul, caracteristic textelor nordice din epocă, îndeosebi celor redactate în Moldova (vezi ILRL, 1997, p. 297-298), este prezent în *Sandipa* în mai multe cuvinte, minoritar însă în raport cu exemplele în care *e* nu a evoluat: (*a*)*duce* (6^{v}, 50^{v}, 59^{v}, 86^{v} etc.) ~ *aduci* (6^{v}), *bine* (2^{r}, 26^{r}-3, 53^{v}, 96^{v} etc.) ~ *bini* (49^{v}), *care* (3^{v}, 8^{r}, 51^{v}, 94^{v} etc.) ~ *cari* (21^{r}, 22^{r}, 54^{v}, 80^{v} etc.), *de* (1^{v}-3, 18^{v}-6, 62^{r}-6, 97^{v}-7 etc.) ~ *di* (10^{v}, 21^{v}, 45^{v}, 82^{r}), *voi face* (2^{v}, 47^{v}, 97^{v} etc.) ~ *va faci* (17^{r}, 23^{r}, 24^{v}), *între* (3^{v}-2, 51^{r}-3, 53^{v}, 87^{v}-2 etc.) ~ *întri* (47^{v}, 48^{r}), *mare* (1^{v}, 28^{r}, 67^{v}-2, 93^{r}-3 etc.) ~ *mari* (70^{v}, 92^{r}), *pe* (3^{v}-5, 43^{v}-6 etc.) ~ *pi* (1^{r}, 27^{r}, 69^{r} etc.), *spune* (8^{v}-2, 37^{r}-3, 85^{r}-2, 100^{v} etc.) ~ *spuni* (70^{v}, 93^{r}, 96^{v}, 100^{r} etc.), *vreme* (1^{v}-2, 35^{v}-2, 63^{r}, 97^{r} etc.) ~ *vremi* (6^{r}, 37^{r}, 75^{v}, 77^{v} etc.).

În mai puține cazuri, cuvintele cu *i* depășesc numeric pe cele cu *e*: *pești* (63^{v}, 65^{v}-2, 66^{r}- 2, 66^{v}-3 etc.) ~ *peșteе* (64^{r}, 64^{v}-3, 65^{r}-2) sau înregistrează ocurențe egale: *grăiește* (15^{v}, 27^{r}, 75^{r}, 94^{v}, 96^{v}) ~ *grăiești* (7^{r}, 8^{r}, 8^{v}, 69^{r}, 77^{v}).

În sfârșit, în text se constată, destul de frecvent, numai exemple cu *e* nemodificat: *aceste* (5^{v}, 29^{r}, 69^{r}, 100^{r}-2 etc.), *are* (50^{r}-2, 51^{r}, 88^{v}, 97^{r}), *fire* (31^{v}, 38^{v}, 74^{r}, 98^{r} etc.), *foarte* (1^{v}, 24^{r}, 73^{r}, 100^{v} etc.), *oameni*(*i*, *lor*) (2^{r}, 65^{v}-2, 76^{r}-2, 80^{v}-2 etc.), *oare* (25^{r}, 34^{r}, 68^{r}, 98^{r} etc.), *stele* (97^{v}-6, 98^{r}, 99^{v}-2 etc.), *tine* (29^{r}, 59^{v}, 71^{r}, 100^{v}) etc.

e (+ *n*), accentuat sau neaccentuat, indiferent dacă este precedat de o consoană labială sau de o consoană de alt fel, a evoluat la *i*: *aminte* (21^{r}), *cine* (31^{v}), *cuvinte* (3^{r}), *dintâi* (16^{v}), *fierbinte* (55^{r}), *minte* (19^{r}), *sine* (15^{r}), *să spintici* (94^{r}), *vinde* (22^{v}) etc.

Fonetismul cu *en* conservat, în totală descreștere în textele din epocă (vezi ILRL, 1997, p. 298), este consemnat doar în câteva cazuri: *den* (23^{v}), *denapoi* (96^{v}), *prenpregiuru* (84^{r}), *prentru* (5^{r}); cf. însă *din* (4^{v}, 18^{r}-2, 51^{r} etc.) și, exclusiv, *dintâi* (16^{v}, 32^{v}, 45^{r}, 92^{v} etc.).

e apare sincopat, fără excepție: *drept* (14^{r}), *dreptate* (21^{v}).

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

î

Verbul *a intra* apare notat doar cu fonetismul vechi: ***î**ntra* (94ᵛ), *au **î**ntrat* (70ᵛ), ***î**ntrară* (68ʳ), ***î**ntrând* (20ᵛ)[5].

î a evoluat la *u* în toate cele 22 de apariții ale verbului *a umbla*: ***u**mbla* (36ᵛ), *au **u**mblat* (52ᵛ), ***u**mblând* (27ʳ) etc. și în cele 17 ocurențe ale lui *a* (*se*) *umple*: ***u**mplură* (54ᵛ), *să **u**mplu* (1ᵛ), ***u**mplându-să* (20ᵛ) etc., nu însă și în cele cinci exemple: *mă **î**mpluiu* (84ᵛ), *să **î**mplu* (84ʳ), *s-au **î**mplut* (55ᵛ, 71ʳ), *să **î**mplusăse* (11ᵛ). Forma învechită și regională a lui *a se umfla* se înregistrează o dată: *s-au **î**mflat* (55ᵛ).

Trecerea lui *î* la *i* este generală în ***i**nel* (14ᵛ-2) și în ***i**nimă* (17ᵛ). În *nalt* (46ʳ) se constată suprimarea lui *î*.

î provenit din *a* latin accentuat urmat de *n* se atestă în cuvintele: *c**â**nelui* (44ʳ), *m**â**ne* (adv., 5ʳ), *m**â**ni* (90ʳ), *p**â**ne* (36ᵛ, 61ᵛ, 64ʳ). În număr mai mare sunt însă formele cu diftong, care înregistrează 49 de ocurențe: *c**âi**ne* (44ʳ-3 etc.), *c**âi**nile* (43ᵛ-5 etc.), *p**âi**ne* (22ᵛ-7 etc.), *m**âi**nile* (23ᵛ), *m**âi**nule* (67ᵛ, 94ʳ). Epenteza lui *i* semivocalic, caracteristică textelor moldovenești din epocă (vezi ILRL, 1997, p. 302), apare notată în *giup**âi**ne* (22ᵛ) și *stăp**âi**ne* (22ᵛ).

Fonetismul *curund*, particularitate a textelor de tip nordic, îndeosebi a celor redactate în Moldova (vezi ILRL, p. 300), nu apare decât în forma sa etimologică: *cur**â**nd* (69ʳ, 71ᵛ, 72ʳ, 91ʳ).

o

Fenomenul metafoniei, propriu în special textelor moldovenești din epocă (vezi ILRL 1997, p. 300), nu a fost consemnat în *c**o**tile* (50ʳ) și *gr**o**znice* (51ʳ).

o aton nu a trecut la *u* în cuvinte de origine latină sau de altă proveniență. Se constată doar forme cu *o* refăcut: *ac**o**perită* (56ʳ), *ac**o**perită* (56ʳ), *ad**o**rmiră* (51ᵛ), ***o**săbire* (51ʳ), *să **o**spiteză* (62ʳ), ***o**spățu* (63ᵛ).

Fonetismul *cucon*, particularitate moldovenească consemnată în textele vechi (vezi Gheție, Mareș, 1974, p. 108; Gheție, 1975(a), p. 115-116; ILRL, 1997, p. 300), este general în *Sandipa*. Cuvântul are o frecvență ridicată (109 de ocurențe) și apare exclusiv în forma provocată de o disimilare vocalică (*o – o > u – o*): *c**u**con* (1ᵛ), *c**u**conul* (3ᵛ), *c**u**conului* (5ʳ), *c**u**coane* (9ᵛ), *c**u**coni* (21ʳ), *c**u**conaș* (82ʳ) etc.

u

u a trecut la *i* în *mincinoasă* (17ᵛ, 19ʳ-2, 21ᵛ, 26ʳ, 32ʳ), *mincinos* (73ᵛ, 75ʳ, 99ᵛ), *mincinoș* (29ʳ, 57ᵛ), vechiul fonetism, cu *u*, nefiind prezent.

[5] În tratatul *Istoria limbii române literare. Epoca veche* (*1532–1780*) se subliniază: „Nu s-a stabilit cu certitudine dacă în asemenea situații e vorba de rostiri sau numai de grafii hipercorecte” (vezi ILRL, 1997, p. 104).

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

Actualul *a porunci* și postverbalul *poruncă* înregistrează fonetismul arhaic, răspândit în epocă înainte de toate în textele moldovenești (vezi ILRL, 1997, p. 300). Forma cu *u* > *o*, printr-o disimilare vocalică, apare notată în toate cele 57 de apariții: *por**o**ncesc* (81^{r}), *por**o**nci* (6^{r}), *au por**o**ncit* (26^{v}-2) etc., *por**o**ncă* (7^{v}), *por**o**nca* (43^{v}) etc.

u apare nemodificat în *r**u**mânească* (1^{r}), a trecut însă la *o* în *batjoc**o**rită* (96^{r}) și în toate formele lui *a* (*se*) *osteni* și derivatele: ***o**stinem* (10^{v}), *au **o**stenit* (14^{v}), *te **o**stenești* (68^{r}), *să **o**steneşte* (93^{v}), *să **o**stinescu* (92^{r}) ***o**stinează* (60^{v}, 78^{v}).

u în poziție finală precedat de consoană nu este notat de cele mai multe ori. Apare totuși în componența unor grupuri consonantice, relativ numeroase, nu însă cu regularitate, fiind concurate de exemplele fără *-u*. Dintre acestea se remarcă grupul *-scu*, cu 31 de ocurențe. Iată, selectiv, câteva exemple: *biruie**scu*** (51^{r}), *cuno**scu*** (55^{v}-2), *filosofe**scu*** (13^{r}), *ure**scu*** (92^{r}) etc. Urmează, în descreștere, grupurile *-ndu*, cu 25 de apariții: *arâ**ndu*** (64^{v}-2), *câ**ndu*** (90^{r}), *fii**ndu*** (29^{r}), *șăzi**ndu*** (93^{r}) etc. și *-nsu*, cu 14 de apariții: *să nu fi apri**nsu*** (84^{v}), *au pri**nsu*** (64^{v}), *răspu**nsu*** (93^{v}), *mi-am strâ**nsu*** (92^{v}) etc. Mai puțin de 10 prezențe înregistrează grupurile *-rgu* (*me**rgu*** 32^{r}, *tâ**rgu*** 99^{r}-2), *-rsu* (*s-au înto**rsu*** 91^{v}, *au me**rsu*** 34^{r}), *-rbu* (*o**rbu*** 90^{r}-2), *-ncu* (*să mănâ**ncu*** 63^{v}), *-rnu* (*să ce**rnu*** 30^{v}-2), *-mnu* (*le**mnu*** 85^{v}), *să**mnu*** 53^{r}); *-mpu* (*câ**mpu*** 63^{v}), *-ngu* (*plâ**ngu*** 83^{v}).

Mai rare sunt cuvintele în care *u-* apare după consoană simplă: *băie**șu*** (34^{r}), *lea**cu*** (95^{v}), *pre**țu*** (83^{v}, 84^{v}) sau după grupul de litere *ghi*: *un**ghiu*** (18^{v}-2).

Înclinăm să credem că *u-* din contexte de felul celor descrise mai sus este pasibil de o interpretare dublă: e vorba fie de o obișnuință grafică păstrată de tradiția scrierii slavone, fie de un arhaism fonetic.

Vocale în hiat

i – a

Conform unor cercetări, alternanța dintre *a* și *ia* în exemple de felul *piatră* (50^{v}, 88 ^{r}) ~ *piiatră* (28^{r}, 79^{r}, 95^{v}), *piiatra* (95^{r}) probează existența în unele situații a hiatului *i – a* (vezi Avram, 1964, p. 74-83).

i – i

Hiatul *i – i*, curent în textele din epocă (vezi ILRL, 1997, p. 303), apare notat în formele verbului *a primi* și derivatele: *nu pr**ii**me* (45^{r}), *pr**ii**miiu* (82^{r}), *pr**ii**mi* (47^{r}, 58^{v}, 77^{r}), *nu pr**ii**mi* (74^{r}), *n-au pr**ii**mit* (14^{v}, 36^{r}, 45^{r}), *vom pr**ii**mi* (59^{r}), *pr**ii**mră* (96^{v}), *pr**ii**mitor* (52^{r}). Acestor 12 exemple li se opune singura formă cu vocala contrasă: *nu pr**i**me* (36^{r}).

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

Diftongi și triftongi

ea

ea median accentuat în poziție moale este trecut la *e* în exemple de felul *lege*, aflate într-o descreștere continuă în epocă (vezi ILRL, 1997, p. 303-304). Sunt consemnate doar grafii ca *ce**re*** (49[r]), *năd**e**jde* (51[v]), *tăc**e**re* (7[r]).

Același diftong, *ea*, situat însă în poziție finală, se monoftonghează într-o serie de cuvinte, la fel ca în textele moldovenești elaborate în epocă (vezi ILRL, 1997, p. 304), întrecând uneori numeric formele etimologice: *av**e*** (4[r], 24[r]-3, 51[v] etc.), *av**e**m* (16[r], 85[r], 86[v]) etc. ~ *av**ea*** (17[r], 24[r], 49[v]), *vom av**ea*** (88[v]); *b**e*** (22[r], 89[r]), *voi b**e*** (41[v], 89[r], 89[v]) etc. ~ *b**ea*** (31[v]), *m**e*** (2[v] -2, 37[r]-3, 82[r]-2 etc.) ~ *m**ea*** (15[r], 19[r], 38[r]-2, 49[r] etc.), *vr**e*** (3[v], 21[v]-2, 100[r] etc.), *vei vr**e*** (6[r], 38[v], 72[r] etc.) ~ *vei vr**ea*** (61[v]). În mai multe exemple forma cu *ea* redus este singura notată: *aș**e*** (14[v]-2, cu 72 de atestări), *fug**e*** (53[r]), *gând**e*** (52[v]), *merg**e*** (32[r], 41[v], 51[v] etc.), *plâng**e*** (27[v], 37[v], 81[r] etc.), *vei put**e*** (8[v], 34[r]-2 etc.), *spun**e*** (8[v], 70[r], 100[v] etc.), *ș**i**de* (8[v], 32[r], 61[v] etc.), *tăc**e*** (7[r], 40[r] etc.), *vei vid**e*** (3[r], 79 [v]) etc. Unicul caz în care forma etimologică înregistrează mai multe exemple decât cea cu diftong monoftongat este pronumele personal feminin persoana a 3-a: ***ea*** (8[r], 38[r], 68[r], 96[r] etc., cu 47 de ocurențe) ~ ***e*** (17[r], 55[r], 79[v] etc., cu 11 atestări).

O evoluție similară a suferit *ea* aton în câteva substantive feminine articulate terminate în *-e* și notate cu slova *est* (un echivalent grafic situațional al lui *iati*), care redă, credem, un *e* foarte deschis: *fir**e*** (31[v], 33[r], 74[r], 92[r]), *muier**e*** (9[r], 24[r]-2, 45[r]-2, 94[r] etc., cu 65 de atestări), *pasăr**e*** (18[r]-3), acestor trei substantive opunându-se numai formele: *fir**ea*** (92[r]), *muier**ea*** (19[r], 21[r], 62[v], 83[r]), *pasăr**ea*** (17[v]); vezi și *pecet**ea*** (78[v]). Fenomenul, prezent și în unele texte aparținând secolului al XVI-lea (vezi, de exemplu, Teodorescu și Ghețe, 1977, p. 91-92; TR, 1982, p. 302-303; Ghivu, 1993, p. 166), precum și în unele texte ale romanelor populare redactate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (vezi, bunăoară, Verebceanu, 2002, p. 34; Verebceanu, 2016, p. 20), a fost interpretat ca fenomen fonetic (vezi Ghețe, 1982, p. 303) sau ca unul morfologic (vezi Teodorescu și Ghețe, 1977, p. 92).

Adverbele și numeralele ordinale înregistrează, fără excepție, doar forme cu vocală etimologică: *acol**e*** (20[r], 59[r], 81[r], 84[r]), *aic**e*** (27[v]-2, 46[v], 79[r]-2, 91[r] etc.), *aiur**e*** (18[r]), *pururе* (13[v]), *asămen**e*** (55[v]), *atunc**e*** (2[v]-2, 59[r], 73[r]-3, 96[r]-2 etc.), *al doil**e*** (13[r], 20[v], 21[v], 73[v], 76[r]), *al treil**e*** (29[v]), *al triil**e*** (76[r], 82[r]).

ia

Reducerea diftongului accentuat *ia* la *ie*, în poziție moale, este generală: ***e**ste* (6[r]-3, 16[v]-4, 47[r]-3, 99[v]-3 etc.), *grăi**e**ște* (94[v]), *mu**ie**re* (8[r]), *orându**ie**ște* (20[r]), *lăcu**ie**ște* (100[v]), *trebu**ie**ște* (96[r]); cf., o singură dată, *năpăstu**ia**ște* (90[r]).

ia tonic este trecut la *ie* sau păstrat: *să **ie**u* (8[r], 32[r], 69[v]), *să **ie**i* (63[v]), ***ie*** (imper., 8[v], 51[r], 62[v], 82[v]), să ***ie*** (12[v], 53[v], 79[r]) ~ ***ia*** (30[v], 34[r], 53[r], 53[v], 61[v]), *să* (*nu*) ***ia*** (61[r], 78[v]),

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

*am tă**ie**t* (44[r]), *ai tă**ie*** (67[r]) ~ *tă**ia**să* (95[v]-2), *aș tă**ia*** (63[v]), *tră**ia*** (35[v], 40[v], 49[v]) ~ *tră**ie*** (54[v]) etc. În alte cazuri, se atestă doar forme cu *ie*: *să că**ie*** (44[v]), *au încu**ie**t* (24[v], 81[r]), *să nevo**ie*** (44[v]), *nu să sfătu**ie*** (11[v]) etc.

ia aton final este conservat: *împărăț**ia*** (19[v], 99[v]), *mi**ia*** (pron., 34[r], 98[r]), *osârdi**ia*** (97[r]), *scri**ia*** (14[r], 62[r]), *ști**ia*** (92[r]), *timeli**ia*** (78[r]), *ți**ia*** (57[r], 90[r]), *să zgâri**ia*** (64[v]), *zodi**ia*** (100[r]) sau trecut la *ie*, îndeosebi în unele forme de imperfect: *fug**ie*** (25[v], 52[v]), *gon**ie*** (25[v]), *iub**ie*** (24[r]), *împărăț**ie*** (1[v]), *să sfătu**ie*** (11[v]), *trebu**ie*** (4[r], 76[r]), *zgâr**ie*** (10[v]), *nu ș**ie*** (8[v], 18[r], 24[v], 27[r] etc.) și în formele articulate ale unor substantive articulate: *avuț**ie*** (2[v], 3[r]), *dăscăl**ie*** (4[r], 4[v], 72 [r], 98[r]), *filosof**ie*** (2[r], 4[v], 100[v]), *mân**ie*** (19[v], 30[v], 35[r], 40[v] etc.), *sab**ie*** (25[r]-2, 25[v]-3, 44[r]), *urg**ie*** (19[v], 59[r]-2), *vo**ie*** (38[r], 45[v], 77[r], 86[v], 97[r]), vezi și, frecvent, *împărăț**ie** ta*[6] (2[v]-2, 14[r]-2, 20[r], 72[r]-2 etc.).

ie

După labialele *f* și *p* , diftongul *ie* este notat: ***fie**r* (65[v]), ***fie**rbinte* (55[r]), *p**ie**rdu* (51[r]), *vei p**ie**rde* (23[v]); cf. însă *ferte* (56[r]), *pei*(*le*) (20[r], 94[v]), *au perit* (42[r], 51[r], 55[v]), *voi peri* (95[r]), *vei peri* (67[r]), *perzare* (58[v], 69[r]).

ii

Reducerea diftongului *ii* la *i* este consemnată în *tri* (4[v]); cf. *trii* (46[r], 48[r], 60[v], 78[v] etc.).

iu

Diftongul *iu* nu s-a modificat în *u* în cele 132 de forme ale substantivului *fiu*: *fi**iu***(*l*, *lui*) (1[v], 12[v]-4, 93[r]-2, 97[v] etc.); cf. însă ***uș**or* (92[v], 100[v]). În formele adjectivului substantivat *mincinos* diftongul *iu* a trecut la *i*: *minc**i**nos* (73[v]), *minc**i**noasă* (17[v], 19[r] etc.), *minc**i**noș* (29[r], 57[v]). *Cer**iu*** (28[v]) și *cer**iu**l* (28[v]) probează prezența diftongului *iu* analogic, după modelul substantivelor de origine latină terminate în *-ariu* și *-toriu* (vezi Densusianu, II, 1961, p. 26), precum și în exemple de felul *ajutor**iu*** (70[v]) (vezi *infra*, vibranta *r*).

ieu

Pronumele și adjectivul posesiv de persoana 1 singular ***mieu*** (2[r]-3, 70[r]-3, 92[v]-4 etc.), fonetism normal și curent în scrierile vechi (vezi Densusianu, II, 1961, p. 39, 244-245; Rosetti, 1978, p. 520-521; ILRL, 1997, p. 99), este majoritar, înregistrând 46 de apariții, în raport cu cele 28 de ocurențe ale actualului ***meu*** (15[r], 73[r]-3, 86[v]-2 etc.), în care triftongul a fost diftongat.

[6] Formula de adresare către un împărat cunoaște, surprinzător, două ortografieri: una, numită sintagmă, în forma *împărăția ta* (vezi *Micul dicționar academic*, ediția a II-a, 2010, s. v.), alta scrisă cu cratimă și numită expresie: *Împărăția-ta* (vezi *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, 2009, s. v.).

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

CONSONATISM

Labiale

Oclusivele labiale și fricativele labiodentale sunt, de cele mai multe ori, nemodificate: *bine* (92^{v}), *pica* (18^{r}), *piciorul* (30^{v}), *milă* (27^{v}), *fierbinte* (55^{r}), *fier* (65^{v}) etc. Forme palatale se întâlnesc în câteva exemple: ***chie**ptine* (79^{r}**)**, ***chie**ptinile* (79^{v}-2, 80^{r}-2), ***chi**periu* (*lui*) (36^{v}-4), ***h**er* (67^{r}), ***h**iară* (58^{v}), ***h**ieră* (51^{r}), ***h**eri* (51^{r}), fenomenul cunoscând o mai mare răspândire în scrierile din epocă și caracterizând îndeosebi textele de proveniență nordică, în special cele moldovenești (vezi ILRL, 1997, p. 305-306).

Timbrul dur al labialelor *b*, *m* și *v* influențează sunetele imediat învecinate: *e* este velarizat trecând la *ă*, iar diftongul *ea* > *a*. Fonetismul, răspândit în epocă și în Moldova (ILRL, 1997, p. 306), apare notat într-o serie de cuvinte și mai ales în paradigma unor verbe (vezi Gheție, 1975(a), p. 124). Cu referire la manuscrisul *Sandipa*, rostirea moale a labialelor coexistă cu cea dură, prima depășind numeric rostirea dură în formele verbului *a* (*se*) *iubi*: *să iube**ș**ti* (46^{v}), *să mă iube**sc*** (37^{v}), *să te iube**ș**ti* (40^{r}), *să se iube**a**scă* (37^{r}, 45^{r}-3) ~ *să să (e) iuba**s**că* (36^{r}-3) și cele ale lui *a merge*: *me**a**rsă* (4^{v}, 22^{r}, 49^{v}, 70^{r} etc.), *me**a**rsără* (78^{v}, 91^{r}), *să me**a**rgă* (5^{r}, 12^{v}, 27^{r}, 79^{r} etc.), *me**r**gându* (5^{v}, 27^{r}, 49^{v}, 81^{r} etc.) ~ *ma**r**să* (52^{v}, 86^{v}, 90^{v}, 95^{v} etc.), *ma**r**sără* (99^{r}), *să ma**r**gă* (31^{v}-2, 62^{r}, 89^{v}, 96^{v} etc.) *mă**r**gându* (86^{r}). Alte exemple: *să izbăv**ea**scă* (28^{v}-2), *izbăv**ea**scă-te* (28^{v}), *trime**a**să* (23^{r}), dar și *să lova**s**că* (30^{v}), *tocma**l**ă* (85^{v}-2, 87^{v}, 88^{v}), *tocma**l**a* (86^{v}, 88^{v}), *să vorba**s**că* (74^{r}).

Epenteza lui *p* se constată în *îndără**p**t* (60^{r}).

Trecerea lui *v* la *h* este consemnată în singurul exemplu: ***h**uietul* (18^{v}).

Dentale

Întreaga serie a consoanelor dentale cunoaște, în general, un tratament asemănător. Sub raportul rostirii (dur și/sau moale), dentalele se deosebesc între ele, una și aceeași consoană înregistrând exemple alternante, uneori chiar în cadrul aceluiași cuvânt.

Palatalizarea consoanelor *d*, *t*, *n*, răspândită astăzi și „într-o arie din Moldova de nord” (Cheție, 1975(a), p. 131-132), iar în perioada veche fiind rarisimă (vezi Cheție, 1975(a), p. 132; ILRL, 1997, p. 101-102, 307-308), nu este consemnată nici în *Sandipa*, textul înfățișând exemple de felul *ar**de*** (18^{r}), *s-au încre**di**nțat* (3^{v}), *min**te***, (49^{r}), *pu**ti**nță* (4^{r}), ***ni**mi**ne*** (8^{v}).

Urmată de vocalele *e* sau *i*, dentala *d* are timbru moale: *a**de**vărat* (9^{r}), *de* (1^{v}), *dobân**de**ște* (95^{v}), ***di**ntri* (97^{r}), *în **di**șărt* (61^{v}), exemple de felul acesta constituind norma textului. Singurele excepții consemnate – *a**dă**vărat* (77^{v}) și *dămâncat* (64^{r}) –, dacă nu cumva ne aflăm în fața unor greșeli de copiere; cf. însă ***d**imâncat* (21^{v}, 56^{r}), surprind oarecum dacă se ia în considerare faptul că

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

fenomenul durificării lui *d*, caracteristic îndeosebi textelor din Muntenia, nu-și găsește răspândire în cele din Moldova (vezi Gheție, 1975(a), p. 132-133; ILRL, 1997, p. 102, 308).

Situația este oarecum diferită în cazul dentalei *t*, care, în aceeași poziție, înregistrează, de cele mai multe ori, forme de felul *să ce**tea**scă* (14^{r}), *deș**te**ptat* (99^{r}) etc. În alte exemple, *t* modifică timbrul vocalelor *e* și *i*, velarizându-le: *blăs**tă**mate* (35^{r}, 55^{v}), *au blăs**tă**mat* (37^{r}), *să s**tâ**ngi* (54^{r}), *nu să s**tâ**nge* (50^{r}), fonetisme normale pentru graiurile de tip nordic, în special în graiul moldovenesc (vezi Gheție, 1975(a), p. 132; ILRL, 1997, p. 102, 308).

Dentala *n* cunoaște câteva ipostaze bine diferențiate: are totdeauna timbru moale în exemple ca ***ne**vastă* (38^{r}), ***ni**mene* (40^{v}), nu a fost rotacizat, în poziție intervocalică, în cuvinte de origine latină: *bi**n**e* (43^{r}), *făi**n**ă* (36^{v}), *pâ**n**ă* (12^{v}) și apare trecut la *r*, ca urmare a unei disimilări consonantice, în *nimă**r**uia* (16^{v}) și *amă**r**untul* (98^{r}).

Timbru dur – timbru moale este caracteristic și dentalelor *s*, *z* și *ț*, aceeași consoană având fie ambele rostiri, fie una dintre cele două articulări.

Fricativa *s* are caracter dur în unele forme reprezentând diferite părți de vorbire. Din rândul multelor exemple au fost selectate cuvintele a căror ocurență este 10 și mai mult. În fruntea seriei se află pronumele *se* din verbele reflexive de felul *să adună* (87^{r}), *să bucură* (33^{v}), *să rugă* (1^{v}) etc., cu cca 370 de apariții, în care se cuprind formele gerunziale cu *-să*: *temându-să* (25^{r}), *însurându-să* (100^{v}) etc. și cele ale verbelor reflexive de conjunctiv prezent: *să să culce* (14^{v}), *să să gătească* (31^{v}), *să să întoarcă* (94^{v}) etc., acestora din urmă făcându-le totuși concurență, în număr de 18, exemple de tipul: *să se apuce* (67^{v}), *să se joace* (95^{v}), *să se spele* (34^{r}) etc. Iată, în descreștere, și alte exemple: *zi**să**(**ră**)* (90^{v}-4, 2^{r}-3) etc., cu 287 de ocurențe; (*să*) *du**să**(**ră**)* (8^{v}, 15^{r}-2, 83^{r}) etc., cu 46 de înregistrări; ***sâ**ngur*(*ă*) (84^{v}, 58^{r}-2) etc., cu 26 de apariții; *pu**să**(**iu**)* (30^{r}-2, 68^{r}) etc., cu 23 de ocurențe; *spu**să*** (69^{v}-2, 81^{v} etc.), cu 22 de ocurențe; ***sa**mă* (53^{v}) etc., cu 12 ocurențe; *răspun**să*** (4^{v}, 97^{r} etc.), cu 10 înregistrări.

Dintre cuvintele cu *s* moale se remarcă verbul *a găsi*, cu 39 de apariții, dintre care 35 au rostire moale: *au găsit* (1^{v}), *nu găsi**r**ă* (30^{v}), *găsind* (48^{r}) etc.; cf. *găsî* (14^{v}), *să găsă**s**cu* (30 ^{v}), *să găsa**s**că* (38^{r}, 38^{v}). Amândouă articulări se constată în forma de mai mult ca perfect a unor verbe: *adu**să**si* (66^{v}), *aprin**să**se* (84^{v}), ***s**ă ascun**să**se* (7^{v}), *să împlu**să**se* (11^{v}), *scri**să**se* (68^{v}), *so**sisă*** (6^{r}, 72^{v}, 73^{v}), *zi**să**si* (5^{v}, 21^{r}).

Perechea sonoră a lui *s*, constrictiva *z*, are ambele calități, cea moale fiind net majoritară. Astfel, *z* cu timbru moale apare notat exclusiv în paradigma verbelor *a zice*: ***zi**c* (17^{r}-3), *au **zi**s* (19^{v}), ***zi**să*ră (28^{r}), ***zi**când* (62^{v}) etc., cu peste 400 de apariții; *a auzi*: *au auz**i**t* (10^{v}), *auz**i**să* (91^{r}), *auz**i**nd* (96^{v}) etc., cu 79 de ocurențe; în formele substantivului *Dumnezeu*: *Dumnez**eu**(**le**)* (2^{v}, 28^{v}) etc., cu 35 de înregistrări; cf., o dată, *Dumnez**ă**u* (13^{r}) și în cele ale lui *zi*: *zi*(*le*) (4^{v}, 50^{v}) etc., cu peste 60 de ocurențe. Forme rezultate din reducerea diftongului *ea* la *a* se constată în *să păz**ă**sc*

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

(41[r]), *să păz**a**scă* (17[r]-2, 18[r], 43[v]); cf., mai des, *a păz**i*** (21[r]), *ai păz**i**t* (39[v]), *să păz**e**ști* (29[r]), *să păz**i**e* (35[v]) etc., dar și *târz**â**u* (14[v]).

Africata *ţ* înregistrează, comparativ cu *t* și *z*, mai puține exemple, caracterizate printr-o predominare a celor cu timbru moale, în dauna exemplelor cu *ț*, care provoacă velarizarea vocalelor *e*, *i* și trecerea diftongului *ea* la *a*. Iată numai unele dintre exemplele numeroase în care dentala este notată, de regulă, în forma acceptată ulterior de norma limbii române standard: *avu**ți**e* (2[v], 3[r], 91[v] etc.); *cetă**ț**eni*(*lor*) (87[r]-2, 88[v] etc.); cf., o dată, *cetă**ț**an* (86[v]); *cură**ț**enie* (14[r]-2, 35[v]-2, 39[v], 51[r]); *cu**ț**it*(*ul*) (31[r]-2, 95[r], 95[v], 96[r]); *împără**ț**ie ta* (20[r]) (*pre*)*înț**e**lept*(*e*) (1[v], 49[v] etc.), *înț**e**lep**ț**i*(*lor*) (26[v], 96[r] etc.), *înț**e**leaptă* (45[r]-2, 50[r]-2 etc.) ~ *înț**ă**leaptă* (50[r], 50[v], 51[r]); *înț**e**lepciune* (2[r], 42[v], 97[r]-3 etc.) ~ *înț**ă**lepciune* (50[v]); *să învețe* (7[v], 92[r], 100[r]), *să înve**ț**i* (23[r], 77[v] etc.) ~ *să învață* (1[v], 2[r]-3, 3[v]); *mul**ț**i* (2[r]-2, 40[v], 97[v] etc.), *răută**ț**i*(*le*) (40[v], 70[r], 97[v] etc.). Vezi și sintagma *împărăția ta*, care înregistrează o frecvență ridicată (44 de ocurențe): *împărăţiia ta* (19[v], 99[v]), *împărăț**i**e ta* (2[v]-2 etc.), *împărăț**i**i* <*i*> *tale* (53[v]-2 etc.).

Doar exemple cu timbru dur al africatei *ț* întâlnim în *atâța* (68[r], 77[r], 91[r]), *câțva* (95[v]), *neștiință* (76[v]-2), în ***ț**â-l aduc* (72[v]), ***ț**â-l lucrează* (16[v]), dar mai ales în construcțiile sintactice de tipul ***ț**-aș face* (3[r]) etc., acestea din urmă adunând un număr destul de însemnat (37) de exemple.

În variantă suprascrisă, *ț* ar putea avea atât timbru moale, cât și timbru dur. Cele mai multe exemple, cca 80, le adună construcția de felul (*să*)-***ț*** (*dau*) (90[v]); cf. însă *să*-***ţi*** *spun* (34[r], 83[v]) și *nu*-***ț*** *fi* (79[r]), *da*-***ţ***-*oi* (81[v]), cu *ţ* scris în rând, și *to**ț*** (7[r]-2 etc.), cu peste 30 de apariții.

În încheierea prezentării celor trei dentale, stăruim asupra unor exemple neobișnuite, într-un fel, în care, după *s*, *z* și *ț*, apar notate *e* sau *i*: ***si**nt* (2[v], 27[v], 53[v], 56[v]), *văz**i**nd* (2[r], 24[v] etc., 25 de înregistrări), *înț**e**rca* (98[r]), *mulț**e**mesc* (47[v], 70[r], 92[v]), *mulț**e**mește* (26[r]), *mulț**e**mi* (73[r]), *au mulț**e**mit* (93[r]), *mulț**e**mită* (77[r]), ***ți**ță* (98[r]). Fenomenul, prezent în cele mai vechi scrieri aparținând graiurilor de tip nordic și provocând discuții aprinse, a fost interpretat în literatura de specialitate diferit: fie că avem a face cu o rostire moale a consoanelor în discuţie (vezi Densusianu, II, 1961, p. 48; Rosetti, 1978, p. 509-510) sau cu regresiuni neîntemeiate ori forme hipercorecte (vezi Gheţie, 1975(a), p. 139-140; Gheţie, Mareș, 1974, p. 169-173).

În cazul vibrantei *r* este de remarcat câteva trăsături.

r este menținut în *pr**e*** (2[r]-3 etc.), cu 75 de ocurențe, în minoritate, statistic, față de *pe* (3[v]-3 etc.), care înregistrează peste 300 de ocurențe. La fel, *pr**e**ste* (3[v], 10[v], 16[r]), mai frecvent consemnându-se *peste* (39[v] etc.), și *pr**e**ntru* (5[r]), forma fără *r* fiind net majoritară: *pentru* (1[r]-6 etc.). *r* este disimilat în *pin* (46[r], 52[r]-2, 94[v], 96[v]), nu însă și în *pr**i**n* (42[r], 62[v]-2, 76[v]-2, 95[r]).

După un *r* moale, *e* și *i* au fost conservați în puține cuvinte: *să hotăr**e**ști* (42[v]), *se ocăr**e*** (63[v]), *str**i**nsă* (53[r]), *să ur**e**scu* (92[r]), mult mai numeroase fiind exemplele în

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

care vocalele în discuție nu au fost păstrate, vibranta având rostire dură: ***borî*** (75ᵛ), ***râ***să (29ᵛ), ***ră***utăți(*le*) (40ᵛ) etc. Vezi, de asemenea, ***ră***(*le*) (1ʳ, 24ʳ, 57ʳ-2, 63ʳ-3 etc.), în***tră***bă (25ᵛ), ***râ***tor (75ʳ), ***ră***pegiune (20ᵛ-2), s***trâ***gai (30ᵛ), ***ţă***r***â***nă (66ʳ), ***vra*** (34ʳ, 79ᵛ-2, 93ᵛ); cf. ***vrea*** (61ᵛ).

r rostit moale este general în mai multe cuvinte cu terminația *-oriu*. Fenomenul, prezent în secolele al XVII-lea și al XIX-lea în graiurile de tip nordic, îndeosebi în graiul moldovenesc (vezi Gheţie, Mareș, 1974, p. 207-209), a influențat pentru început termenii de origine latină în *-orium* și *-ar* şi *-*(*ă*)*tor*, trecând, prin analogie, și asupra altor cuvinte. De exemplu, *ajuto**riu*** (70ᵛ), *agiuto**riu*** (68ʳ), *ce**riu***(*l*) (28ᵛ-2), *chipe**riu***(*lui*) (36ᵛ-2), *curva**riu***(*l*) (17ᵛ, 45ʳ-2 etc.), *iubito**riu*** (13ᵛ), *înşălăto**riu*** (85ᵛ, 88ʳ), *neguțito**riu***(*l*) (21ᵛ, 84ʳ-3, 85ᵛ-2 etc.), *râmăto**riu***(*l*) (41ᵛ-3, 42ʳ-3), *slujito**riu***(*l*) (43ʳ-3, 44ᵛ etc.), *tălha**riu***(*l*) (52ʳ-2, 53ʳ-3 etc.).

Actualul *fereastră* nu este consemnat în text decât în forma disimilată *fereastă* (24ᵛ, 94ᵛ-2), fonetism interpretat ca un ardelenism sau bănățenism (vezi ILRL, 1997, p. 312).

Verbul *a tulbura* apare notat în varianta *să tulbură* (11ᵛ), cu *r* trecut la *l* prin disimilare, „inovație a graiurilor nordice” (ILRL, 1997, p. 312). Vezi însă și fonetismul etimologic *turburară* (15ʳ), *să turbure* (70ʳ). În *împotrivă* (61ʳ), *să potrivescu* (90ʳ) și *potrivire* (60ᵛ) vibranta a fost metatizată.

Prepalatale și palatale

Verbul *a deschide*, prin cele patru forme consemnate: *a nu deșchide* (95ʳ), *au deșchis* (50ʳ), *să deșchiză* (95ʳ, 95ᵛ), probează conservarea lui *ș*, rezultat din *s*, printr-o asimilare consonantică (vezi Philippide, 1928, p. 220-221; Ivănescu, 1944-1945, p. 422-424); cf. singura excepție cu *ș* > *s*: *deschisă* (43ᵛ).

Precedate de *e* și *i* în poziție tare, prepalatalele *ș* și *j* cunosc ambele rostiri, cea dură și cea moale; prima pare să aibă o ușoară predominare asupra celei de a doua: *au aș**ă**zat* (18ʳ), *să aș**ă**ză* (87ᵛ), *neaș**ă**zată* (92ʳ), *cenu**șă*** (61ᵛ-2, 62ʳ), *în diș**ă**rt* (61ᵛ); cf. *în deș**e**rt* (45ʳ), *gri**jă*** (15ᵛ, 24ʳ, 76ʳ, 100ᵛ), ***jă***lii (81ᵛ), *am înș**ă**lat* (32ᵛ, 87ᵛ), *au înș**ă**lat* (19ʳ), (*să*) *înș**ă**lă* (40ʳ, 58ᵛ), *înș**ă**lăciune* (83ʳ), *înș**ă**lătoriu* (85ᵛ, 88ʳ), dar și *înș**e**lătoare* (59ᵛ); *mătu**șă*** (36ʳ, 45ʳ, 45ᵛ, 47ʳ-2), ***șâ***rlău (36ᵛ), *a **șă**de* (91ʳ), ***șă***zu (62ʳ, 72ʳ), *au **șă**zut* (18ᵛ), ***șă***zi (31ᵛ), ***șă***zind (6ʳ, 93ʳ) ~ ***șe***zu (62ʳ), *am **șe**zut* (18ᵛ), ***șe***zi (27ᵛ, 46ʳ, 48ʳ, 61ᵛ), *străj**ă**rii* (99ʳ), însă *slu**je*** (24ʳ), ***uș**ă* (24ᵛ), ***uș**a* (24ᵛ) etc.

După *ș* aflat în poziție moale, diftongul *ea* a trecut la *a*: *deș**a**rtă* (55ʳ), *greș**a**lă* (42ᵛ, 55ᵛ, 59ᵛ, 60ʳ, 76ᵛ), *greș**a**lele* (96ʳ), *să **ș**adă* (39ʳ, 72ʳ, 73ʳ), ***ș**apte* (10ʳ-2, 69ᵛ), ***ș**arpe* (43ᵛ-3, 75ᵛ-2 etc.). Reducerea diftongului *ea* la *a* după *ș*, situat însă în poziție tare, este consemnată în *aș**a*** (2ᵛ-3 etc.), cu 46 de ocurențe, a trecut însă la *e* în *aș**e*** (14ᵛ-2, 53ʳ-3 etc.), care adună 55 de înregistrări. Același fenomen, *ea* > *a*, se atestă în construcțiile sintactice cum ar fi ***ș**-au* (*scos*) (90ʳ etc.). Calitatea dură a fricativei a afectat sunetul *i* din sufixul *-șig*, care a trecut la *u* (vezi Sala, 1958, p. 762-764): *vicleșug* (25ᵛ, 63ʳ etc.), *vicleșuguri* (24ʳ, 55ᵛ-2 etc.).

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

Sub raport statistic, africata *ğ* apare notată în 24 de cuvinte, cu 51 de apariții, iar fricativa *j* înregistrează 13 exemple, având o frecvență de 18 apariții. Fenomenul este ușor de explicat: preferința pentru întrebuințarea africatei e probată de textele redactate în partea de nord a țării, îndeosebi când e vorba de manuscrise, în dauna folosirii lui *j*, care câștigă treptat teren ca rezultat al influenței tot mai accentuate a normei literare muntenești (vezi ILRL, 1997, p. 314-315). Între aceste prepalatale se stabilește, de regulă, o relație alternantă: *a**gi**unge* (63^{r}, 88^{v}, 89^{v}, 90^{v}), *a**gi**unsără* (31^{v}, 52^{r}, 62^{r}) ~ *a**j**unge* (27^{r}, 60^{r}), *a**j**unsă* (28^{v}, 75^{v}), *de a**j**uns* (4^{r}); *a**gi**ută* (29^{r}), *nu a**gi**uta* (92^{r}), *să a**gi**ute* (92^{r}), *a**gi**utoriul* (68^{r}) ~ *a**j**utoriu* (70^{v}); ***gi**os* (25^{v}, 29^{r}, 42^{r}-2, 56^{v}), ***j**os* (27^{v}, 41^{v}-2, 53^{r}); *să **gi**uca* (20^{r}); ***gi**udecată* (16^{v}, 33^{v}, 89^{r}, 91^{v}); ***gi**udecătoriul* (80^{v}-2); *să **gi**udecăm* (16^{v}), *ne**gi**udecat* (21^{r}); ***gi**upâ*(*i*)*ne* (18^{v}, 22^{v}); ***gi**urământ*(*ul*) (9^{v}, 35^{v}, 39^{v}, 61^{r}, 80^{v}) ~ ***j**urământul* (33^{r}); *răpe**gi**une* (20^{v}-2); *te **gi**uraș* (64^{r}), *să **gi**ură* (55^{r}, 64^{r}), *s-au **gi**urat* (61^{r}), ***gi**ur* (90^{r}) ~ *mă **j**ur* (41^{r}), *să **j**ură* (17^{v}, 32^{v}, 58^{v}), *să **j**urasă* (33^{r}); *au **gi**uruit* (3^{r}), ***gi**uruiră* (59^{r}), ***gi** <u> ruință* (3^{v}); ***gi**upâneasă*(*a*) (22^{v}, 23^{r}-3, 49^{r}, 68^{r}) ~ ***j**upeneasă* (17^{r}), ***j**upineasa* (17^{r}-2), ***j**upânești* (17^{r}), ***j**upânesi* (8^{v}); *prenpre**gi**uru* (84^{r}).

l este palatalizat în 10 forme ale substantivului *fel*: *fe**li**u*(*ri*) (14^{r}, 74^{r}, 97^{v}, 100^{v} etc.), vezi și *alt fe**li**u* (98^{v}), însă numai două cu timbru dur: *fe**l**ul* (88^{r}), *fe**l**uri* (3^{v}). De precizat că în trei cazuri, *l* este suprascris: *fe**l*** (22^{v}, 84^{r}, 92^{r}), ceea ce îngreuiază determinarea timbrului.

Laringale

h etimologic slav este păstrat în formele substantivului *poftă* și ale verbului *a pofti*, amândouă totalizând 24 de exemple, comparativ cu 8 apariții ale formelor celor două părți de vorbire, cu *h* > *f*: *po**h**ta* (13^{v}-3, 14^{r}, 71^{v} etc.), *po**h**te* (14^{r}), *po**h**ti* (35^{v}-2, 74^{r}), *po**h**tescu* (38^{v}, 75^{r}, 84 ^{v}), *po**h**tești* (77^{v}), *po**h**tește* (38^{v}, 90^{v}), *po**h**te* (45^{r}), *po**h**tem* (92^{v}-3), *vei po**h**ti* (36^{r}, 45^{v}), *va po**h**ti* (88^{r}) ~ *po**f**tă* (1^{v}), *po**f**ta* (45^{v}, 67^{v}-2), *vei po**f**ti* (3^{r}), *po**f**tei* (4^{v}), *po**f**tesc* (22^{v}, 77^{v}). Substantivul *vârf* cunoaște doar forma actuală: *vâr**f**u*(*l*) (78^{r}, 88^{v}, 90^{v}), în schimb *a prăfui* și *vătaf* consemnează exemple cu *f* sonorizat, ca urmare a asimilării *v* – *f* > *v* – *v*: *prăv**v**ui* (30^{v}), *văta**v*** (98^{r}).

Grupul consonantic *mp*

Labiala *m* din grupul consonantic *mp* nu a fost eliminată, fonetismul etimologic întâlnindu-se în unicul exemplu atestat: *ru**m**psă* (10^{v}).

Concluzia finală. Textul romanului popular *Sandipa*, examinat sub aspect fonetic, reflectă, în linii generale, faza de dezvoltare atinsă de limba română de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu evidente caracteristici lingvistice proprii variantei literare moldovenești. În același timp, fonetica manuscrisului cercetat vădește o tendință bine conturată de renunțare treptată la fonetismele arhaice în

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

favoarea acceptării, e drept nu în totalitate și nu consecvent, a normei promovată în scrierile lui Antim Ivireanul și preluată ulterior de majoritatea textelor tipărite, mai puțin de manuscrise, elaborate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Referințe bibliografice:

1. AVRAM, Andrei. *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*. Bucureşti, 1964.

2. CHIVU, Gheorghe. *Codex Sturdzanus*. *Studiu filologic, studiu lingvistic*. Ediţie de text şi indice de cuvinte de Gheorghe Chivu. Bucureşti, 1993.

3. DENSUSIANU, Ovid. *Istoria limbii române*. *Vol. II. Secolul al XVI-lea.* Ediţie îngrijită de prof. univ. J. Byck. Bucureşti, 1961.

4. GHEȚIE, Ion. ***u*** final la Neculce. În: *Limba română*, XX, 1971, nr. 5, p. 493-496.

5. GHEȚIE, Ion. Din nou despre ***u*** final la Neculce. În: *Studii și cercetări lingvistice*, XXIII, 1972, nr. 3, p. 309-311.

6. GHEȚIE, Ion, MAREȘ, Al. *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*. Bucureşti, 1974.

7. GHEȚIE, Ion. *Baza dialectală a românei literare*. Bucureşti, 1975(a).

8. GHEȚIE, Ion. În legătură cu etimologia lui *străin*. În: *Studii și cercetări lingvistice*, XXVI, 1975(b), nr. 2, p. 175-182.

9. GHEȚIE, Ion. Fragmentul Todorescu. Text stabilit, studiu filologic, studiu lingvistic și indice de ~. În: *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*. I. *Catehismul lui Coresi*. II. *Pravila lui Coresi*. III. *Fragmentul Todorescu*. IV. *Glosele Bogdan*. V. *Prefeţe şi epiloguri*. Ediţii critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheţie, Alexandru Mareş, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon. Coordonator: Ion Gheţie. Bucureşti, 1982, p. 261-364.

10. IORDAN, Iorgu. *Introducere la* Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte*, ed. a II-a. Bucureşti, 1959.

11. CHIVU, Gheorghe, COSTINESCU, Mariana, FRÂNCU, Constantin, GHEȚIE, Ion, ROMAN MORARU, Alexandra, TEODORESCU, Mirela. *Istoria limbii române literare. Epoca veche* (*1532-1780*). Coordonator: Ion Gheţie. Bucureşti, 1997.

12. IVANESCU, Gheorghe. Problemele capitale ale vechii române literare. În: *Buletinul Institutului de Filologie Română* „Alexandru Philippide", vol. XI-XII (1944-1945), p. 422-424.

13. PHILIPPIDE, Al. *Originea românilor*. II. Iași, 1928.

14. ROSETTI, Al. Despre ***u*** final la I. Neculce. În: *Studii și cercetări lingvistice*, XXIII, 1972, nr. 2, p. 67-169.

15. ROSETTI, Al. *Istoria limbii române. 1. De la origini pînă la începutul secolului al XVII-lea*. Ediţie definitivă. Bucureşti, 1978.

16. SALA, Marius. În legătură cu originea sufixului *-șug*. În: *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani.* Bucureşti, 1958, p. 762-764.

17. TEODORESCU, Mirela, GHEȚIE, Ion. *Manuscrisul de la Ieud*. Text stabilit,

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)

studiu filologic, studiu de limbă şi indice de ~. Bucureşti, 1977.

18. VEREBCEANU, Galaction. *Viaţa lui Bertoldo*. *Un vechi manuscris românesc*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte. Chișinău, 2002.

19. VEREBCEANU, Galaction. *Alexandria chișinăuiană de la 1790*. Studiu lingvistic, facsimile și ediție de text de ~. Chișinău, 2016.

20. VEREBCEANU, Galaction. Un manuscris al *Sindipei* de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Text. În: *Philologia*, 2017, nr. 1-2, p. 35-55; nr. 3-4, p. 67-89; nr. 5-6, p. 113-130.

21. VEREBCEANU, Galaction. Considerații filologice asupra manuscrisului *Sandipa*. În: *Philologia*, 2019, nr. 3-4, p. 49-63.

22. VEREBCEANU, Galaction. Studiu lingvistic asupra manuscrisului *Sandipa*. Grafia (1). În: *Philologia*, 2020, nr. 3-4, p. 93-102.

BDD-A31597 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:29 UTC)